

DR. HUBAI JÓZSEF*

Magyarország természeti erőforrásainak gazdálkodása az Európai Unióban, 2004/2005

ELŐZMÉNYEK

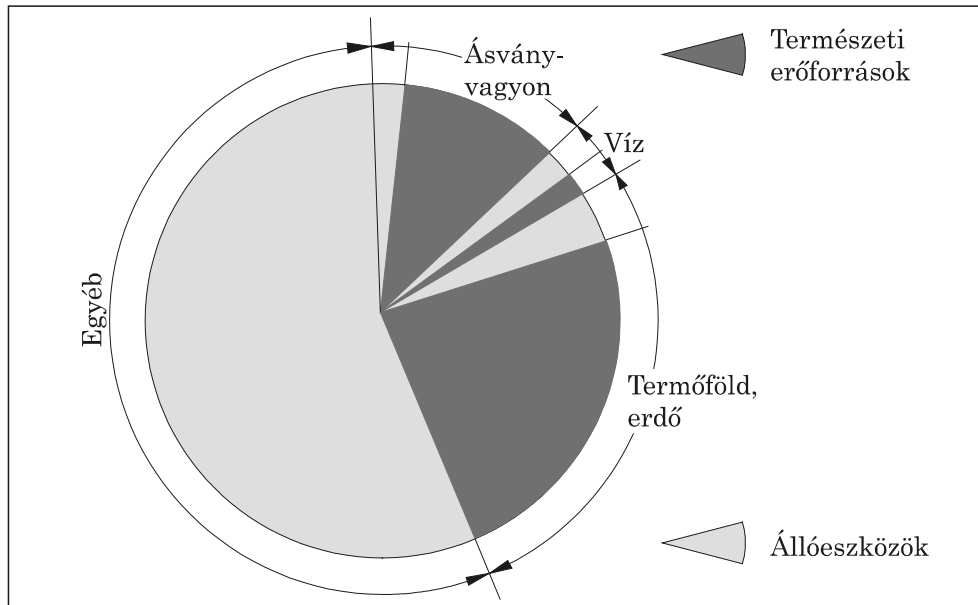
A téma súlyának és jelentőségének megértéséhez érdemes a természeti erőforrásoknak a nemzeti vagyonban elfoglalt súlyával kezdeni az értekezést. A nemzet állampolgárai által létrehozott és felhalmozott értékek legátfogóbb mutatója a nemzeti vagyon. A természeti erőforrások a nemzeti vagyon részét képezik. Ezekkel gazdálkodunk, nyilvántartjuk, változásait követjük. A nemzeti vagyonnal való gazdálkodás célja – elsők között – az, hogy a nemzetgazdaság fejlődésének dinamikus tényezőjévé váljanak a birtokolt erőforrások. 2004. május elsejétől beléptünk az EU-ba, célszerű megvizsgálnunk, hogy e csatlakozás milyen hatásokkal jár a természeti erőforrásokkal kapcsolatos gazdálkodásra.

Az uniós csatlakozást közvetlenül megelőző időszakból nincsenek adataink a nemzeti vagyon pontos értékéről. A nemzeti vagyon értékeléséről legutóbb 1988-ban folytak vizsgálatok a Központi Statisztikai Hivatalnál és az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében. Az ország nemzeti vagyonának a különböző vagyoncsoportok közötti megoszlását az *1. ábra* mutatja be.

Azt tudjuk, hogy nemzeti vagyonunkban drasztikus változások mentek végbe a rendszerváltás következtében, de e változások számszerűsítése nem történt meg. A nemzeti vagyont alkotó ún. állami tulajdon legnagyobb része magántulajdonba került, részben külföldiek birtokába. A tendenciát ismerve egyértelmű, hogy a privati-

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Világgazdaságtan Tanszék, főiskolai tanár, közgazdaságtudomány dr. univ., földtudomány PhD.

záció a nemzeti vagyon természeti erőforrás oldalára kevésbé hatott, nevezetesen ez a rész alig kerülhetett külföldi tulajdonba.

1. ábra

Az ország nemzeti vagyonának feltételes megoszlása¹

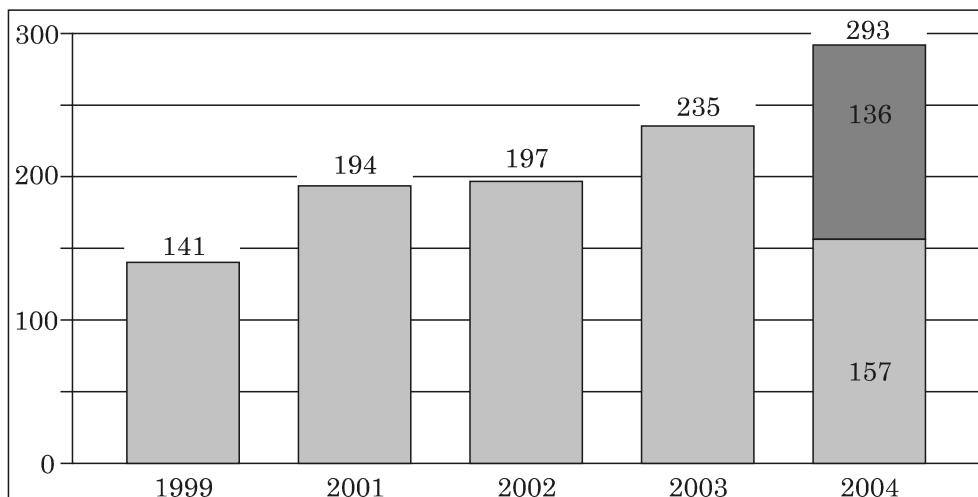
Amennyiben a bázis időszak adataiból indulunk ki, elfogadható az a megállapítás, hogy a természeti erőforrások a nemzeti vagyonban az átmeneti gazdaság idején megerősítették részesedésüket. Ha figyelembe vesszük a nemzeti vagyon százalékos megoszlását, akkor feltűnő az, hogy legnagyobb vagyonrészünk a termőföld volt, 25%-os részesedéssel. A továbbiakban elsősorban ezzel a természeti erőforrással kívánunk foglalkozni. A kérdés így fogalmazható meg: ahogy átléptük az EU küszöbét – annak ellenére, hogy nem voltunk tisztában azzal, mekkora vagyont viszünk be – hogyan gazdálkodunk e tekintélyes értékű vagyonnal az EU egységes piacán?

AZ AGRÁRIUM VERSENYKÉPESSÉGÉT RONTÓ HATÁSOK 2004-2005-BEN

Közvetlenül a belépésünk előtt, a koppenhágai csúcson eldőlt, hogy a magyar mezőgazdaság uniós támogatása csak 25%-a lesz annak, amit a korábbi mechanizmus alapján régi tagállamok kapnak. A „negyedpénzes csatlakozás” nyilvánvalóan jelentős hátrányba hozta a magyar termelőket az egységes piacon. Igaz ugyan, hogy az EU hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti költségvetésből az agrártámogatás 30%-kal

¹ Forrás: Tóth M.: A természeti erőforrások potenciálja és igénybevétele gazdasági értékelésének elvi és módszertani kérdései, Bp. 1988.

kiegészíthető legyen, azonban ezzel a magyar kormány késlekedett, és a szubvenció mértéke nem közelítette meg az engedélyezett szintet. (2. ábra.)

2. ábra

A nemzeti kiegészítő agrártámogatások mértékének alakulása (Mrd HUF)¹

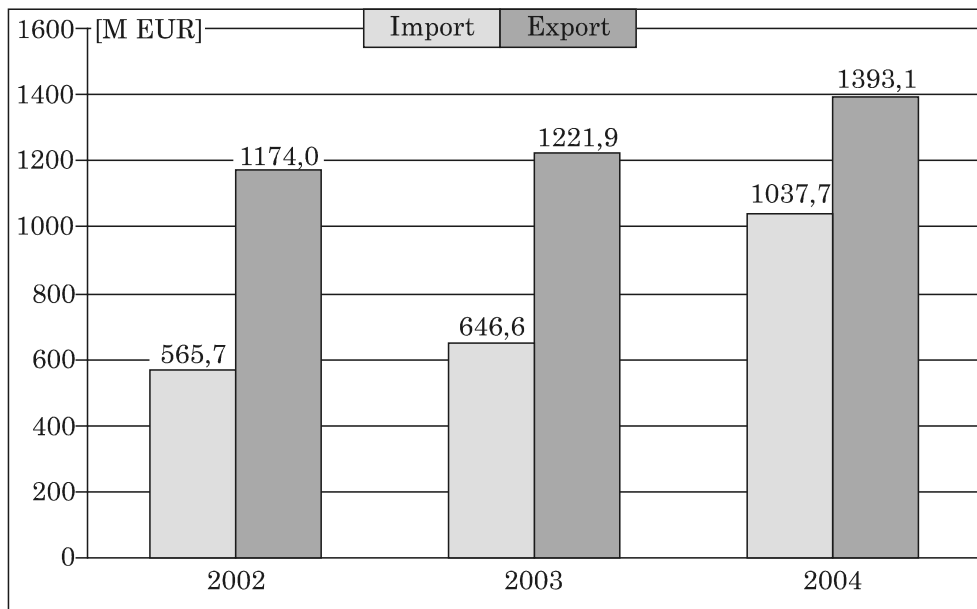
A magyar termelők ezáltal versenyhátrányba kerültek a piacon, miközben azzal is szembesülhettek, hogy a régi tagállamok agrárgazdaságai teljes erővel próbálják elfoglalni a magyar piacot. Ezt láthatjuk a 3. ábrán.

Ezzel a magyar mezőgazdaság – jó természeti adottságai ellenére – nem lehetett nyertese a csatlakozásnak, meglévő lehetőségeit nem tudta kihasználni.

A velünk csatlakozó kilenc ország gazdái nem ilyen elégedetlenek a belépés következményeivel. A lengyel mezőgazdaság – rációzva a várt félelmekre – nem rogyant meg, sőt sikeressé vált az első két évben. A lengyelországi kivétel az EU-országokba 40%-kal emelkedett, de létezik olyan adat is, amelyik 60%-ra becsüli a forgalomműködést. A lengyel mezőgazdaság több mint 1,5 milliárd euró támogatást kapott, amit gyorsan kifizettek a gazdáknak. Mindezek önmagában is versenyelőnyt jelentettek számukra. A lengyel szakemberek rájöttek arra, ha nem használják fel a forrásokat, 2007-től kevesebb pénzt kaphatnak Brüsszeltől. A nemzetközi gazdasági elemzők egyhangzóan úgy értékelik, hogy Lengyelország exportrobantást hajtott végre, a területi alapú támogatások pedig sikertörténetként könyvelhetők el.

Mindez Magyarországról nem mondható el, helyünk a versenyképességi rangsorban romlott.

¹ Forrás: FVM, 2005.

3. ábra
Az élelmiszerforgalom alakulása az EU-15 országaival¹

VERSENYKÉPESSÉGÜNKET JAVÍTÓ TÉNYEZŐK

A csatlakozás évében, 2004-ben az agrárpiaci árak kialakulását a világpiaci árak alakulásán és a hazai kereslet-kínálat arányán kívül egészen új közgazdasági tényező is formálta: megjelent az intervenció ár. Az EU-tagsággal új piaci korszak kezdődött a magyar mezőgazdaságban. A búza és az árpa intervenció árát az Unióban 101,77 euróban határozták meg a csatlakozás évében, azaz a gazdák tonnánként kb. 26 ezer forint garantált árra számíthattak. A hazai gabona fehérjetartalmával, a fehérje minőségével és sikértartalmával minőségileg is megfelelt a régen várt uniós felvásárlásnak. A termelők egy része természetesen nem tudott várni fél-egy évig a termény eladásával. Ők kénytelenek voltak alacsonyabb áron megválni a gabonától. A gabonaféléknél tehát halványult a világpiaci árhatás, és közvetetté vált. A 2004-2005-ös búzaáradat Magyarországon – évtizedek óta első alkalommal – mérsékeltebb gondot okozott a termelőknek és a kereskedőknek.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy nem jelentkeztek raktárgondok és logisztikai problémák. Így pl. a gabona többsége Kelet-Magyarországon termett, a raktárak többsége pedig Nyugat-Magyarországon épült. Az ország tengeri kikötő hiányában csak havi kb. 300 ezer tonna kiszállítására alkalmas, holott 4-5 millió tonnát kellett volna fél év alatt exportálni. Új spekuláció jelent meg, a kereskedők felvásárolták szabadpiaci áron, olcsón a gabonát, bérelt raktárakba helyezték, majd

¹ Forrás: KSH, 2005.

a szabadpiaci ár és az intervenciós ár közötti haszon és a raktárbérlet nyeresége is az ő profitjukat dagasztotta.

A 2004. és 2005. esztendő rekordtermést hozott hazánkban. A megismétlődő termékbőség növelte a szektor árbevételét és az exportforgalmat.

A versenyképességet javította a vámok és kvóták megszűnése is.

Feltételeztük továbbá azt is, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink megőrzik majd versenyképességüket, és a taggá válásunk után szabad versenyben élvezhetik a 380-ról közel 500 millióra bővülő piacon a komparatív és kompetitív előnyöket. Hamar kiderült, hogy a csatlakozás nem jelent automatikus piacra jutást. Az eladásért változatos marketingmódszerekkel továbbra is küzdenünk kell. Az agrárüzlet eredményességét változatlanul a keresleti-kínálati viszonyok, a mindenkori piaci helyzet, az értékesítési csatornák helyes kiválasztása stb. befolyásolja.

GAZDASÁGPOLITIKAI HIBÁK

Az egyik legnagyobb hiba az volt, hogy az uniós pénzek bent rekedtek az állami kincstárban. A Brüsszelből érkező agrártámogatásokat a többi 24 országban legkésőbb 2004 decembere előtt kifizették a gazdáknak. Mindezekre hazánkban 2005 májusáig került sor. A késlekedés a kifizetések terén azt a képet nyújtotta, hogy az agrártárca képtelen a gyorsabb ügyintézésre, és a döntéshozatali mechanizmusunk a leglassúbb az EU tagországai között.

Ezzel egy időben csúcsosodott ki az agrárintervenció levezénylése. A 2004. évi rekordtermés jelentős része még a következő év júliusában is raktárban állt. Az ógabona mellett meg kellett volna kezdeni beszállítani az új búzát a raktárakba, ha a tárolási kapacitás ezt engedte volna. Egyre jobban kirajzolódott, hogy az agrárkormányzat forráshiányos, ezért parkoló pályán tartották a brüsszeli pénzt, és a megígért raktárkapacitás sem bővült a kiszámítható kereslet mértékében.

A gazdaságpolitikai hibák közül a harmadik helyen említhető, hogy gyengének bizonyult, vagy talán hiányzott is a „nemzeti piacvédelem”, ugyanis a 2004-es mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel értéke mindössze 6,1%-kal nőtt, míg az import 28,9%-kal. Főleg az uniós támogatásokból kiszorult sertés- és baromfitenyésztők lettek a csatlakozás nagy vesztesei. Az első uniós évben az élőállat-import több mint négyszeresére, a húskészítmények behozatala kétszeresére nőtt. Az élelmiszerdömping ellen alig tett a magyar kormányzat, még akkor sem, amikor ezt a jogi háttér lehetővé tette volna. Így pl. 2,8%-os zsírtartalmú tejet egyedül Magyarországnak lett volna joga előállítani és forgalmazni. A hazai élelmiszerüzletek polcain azonban szlovák és cseh tejes dobozok sorakoztak. Elmaradt és elkésett az „illegális tejek” kivonása a boltokból.

Magyarország 2004. évi EU-csatlakozása után uniós határállammá vált. Ezért bennünket értek el leginkább olcsó agrártermékekkel a szomszédos nem EU-tagállamok. Az EU-24-ből is érkezett a magyarokénál olcsóbb élelmiszer az első évben, de ebből a relációból az importáradat elmaradt. Tehát új jelenség volt ez, hogy több irányból is olcsó import kezdte fenyegetni a magyar termelőket, és ennek elhárítására már nem rendelkezünk nemzeti hatáskörű kereskedelmi eszközökkel. Elsősorban Romániából és Szerbia-Montenegróból igyekeztek világpiaci ár alatti agrártermékekkel ellepni a magyar piacot. A legemlékezetesebb importfenyegetés cukorból, étolajból, szilvából veszélyeztette a hazai termelőket. Ezért napirendre

került, hogy az agrárdiplomáciának el kell érnie, hogy az EU-nak harmadik országokkal kötött kereskedelmi egyezményeinél az érintett frontország (esetünkben hazánk) piacvédelmi jogot kapjon, tekintettel a piacszűrés tényére. Az Unió részéről a harmadik országoknak nyújtott gesztusok (pl. nulla százalékos vám) ugyanis főként a belépési pontnál fekvő országot sújtották. A földrajzilag a centrumhoz közelebb eső országok agrárpiacát a szállítási és raktározási többletköltségek rárakodása miatt már nem rendítette meg az importáradat, ugyanis a „belső országokba” a többletköltségek miatt már nem érte meg a termékeket elszállítani.

A negyedik gazdaságpolitikai hiba az agrárdiplomáciai erőfeszítések hiánya volt a csatlakozás első évében, az Unión belül és kívül egyaránt. Így például az EU keretében egy év után kezdődött meg az igényeknek a felhalmozott agrártermékekkel a korábbi szokásrendtől eltérő – hazai intervenciók ajánlásokból történő – kielégítése. A mediterrán régiók aszálya miatt jelentős hiány keletkezett Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban és Görögországban. Megkésve kezdődtek el a tárgyalások arról, hogy a magyar intervenciók raktárából szállítsák ki a búzát és kukoricát ezekbe az országokba. Mindezekhez csak az EU gabonapiaci bizottságának az engedélyére volt szükség, s máris kiszállítható volt pl. 200 ezer tonna búza Portugáliába. Ugyanakkor az agrárdiplomácia mulasztásának a számlájára írható, hogy Magyarország nem használta ki az EU harmadik országokkal kötött kedvezményes agrármegegyezéseit, így pl. a Dél-Afrikai Köztársasággal, vagy a dél-amerikai országokkal sem.

Az ötödik gazdaságpolitikai hiba volt a földalapú támogatások előfinanszírozásának az éves késése kereskedelmi bankok bevonásával. De akár külön költségvetéshez rendelt bank is létrejöhetett volna a feladat megoldására. Ezekre több megoldást publikáltak a közgazdászok, a régi uniós országok példájának bemutatásával, pl. Franciaország, Hollandia, Dánia stb. esetében. Olyan közép-európai regionális méretekben erős bank, mint az OTP Rt., csak 2005 májusában hozott létre elsőként, mindössze 30 Mrd Ft hitelösszegben folyósítható földalapú előfinanszírozást. Szinte hihetetlen volt, hogy egy évnek kellett eltelnie, hogy a pénzügyben oly régen ismert és elterjedt faktorálás megjelenjen, akár a hazai támogatások, akár az uniós támogatások időben nyújtott előfinanszírozására.

A hatósági zavarok között említhetjük meg, hogy a csatlakozás után, mivel nincs a határon mezőgazdasági és élelmiszer ellenőrzés, akadálytalanul áramolhatnak be a gyenge minőségű, fogyasztásra ártalmas importtermékek. Ezek közül a legismertebb a fűszerpaprika-botrány. Az Unión kívüli országokból, pl. Dél-Amerikából, Spanyolországon át Magyarországra jöhetett a trópusi penészgombával (aflatoxinnal) szennyezett (mérgezett) paprika.

Az országhatárokon csak akkor kezdték ellenőrizni a szállítmányokat, amikor már gond volt vele a magyar piacon, valamint a magyar gyártóktól, csomagolóktól újra kivitték az uniós célpiacokra a kevert termékeket. Erre az EU egészségügyi és fogyasztóvédelmi hatósága felszólította a magyar hatóságokat, és maga is vizsgálatba kezdett a méreggel szennyezett magyar paprika ügyében. A keletkezett kár anyagi része több milliárd forintba dagadt. A magyar paprika gyorsan lekerült az EU-24 országok üzleteinek polcairól. A többi paprikagyártó cég a hirtelen megugró piaci keresleten profitot arathatott. A hazai fűszerpaprika-botrány rávilágított arra, hogy a hagyományos kereskedelmi eszközöknek az integráció miatti megszűnésével veszélyek fenyegették a kiváló minőségű és versenyképes agrártermékeket. A védekezés földrajzi helye megváltozott, áttevődött az EU külső határára, illetve a hazai belső piaci készle-

tekre. Egyértelművé vált, hogy az EU illetékes bizottságainak – tételes vizsgálattal – az egységes piacra lépés helyén ki kell rekeszteniük az uniós területre érkező, fogyasztó számára nem kívánatos, sőt veszélyes termékeket. Ha pedig mégis bejut országunkba, rendszeres bolti ellenőrzéseket kell tartani az ártalmas termékek kiszűrésére.

A KONVERGENCIAHIÁNY ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A versenyképességünkre ható ismertett tényezők továbbgyűrűző hatásokat váltottak ki az uniós konvergenciák alakulásában. Egyszerre érintették a kereskedelmi és a fizetési mérleg egyenlegét. Az agrárpiacon vesztes és az importáradat nagyon kedvezőtlenül hatott az agrárkereskedelem szaldójára. Az uniós csatlakozás előtti 3 Mrd USD körüli sikeres agráréxport redukálódott egy milliárd közeli értékre. A korábbi 2 Mrd USD összegű agrár-külkereskedelmi pozitív szaldó pedig eltűnt. Ennek egyértelmű a hatása az állam egyensúlyának hiányára.

A nemzeti vagyon szempontjából lényeges arra felfigyelnünk, hogy a kevésbé sikeres természeti erőforrás-gazdálkodásunk elvezetett egy nem várt termőföld-ár alakuláshoz. A nemzeti vagyonmérlegben szereplő termőföld értékváltozásának kutatása alapján (BGF KKFK, Világgazdaságtan Tanszék) az uniós csatlakozás előtt földáraink az uniós árakhoz képest rendkívül alacsonyak voltak. Hiszen az osztrák-német hektárok a magyarhoz képest 8-25-szörös áron cseréltek gazdát. Ezért is várható volt 2004 után, hogy markáns értékváltozás lesz a termőföld esetében. Azonban elmaradt a remélt árrobbanás. Ugyanis a csatlakozás után az európai uniós összehasonlításban, hazánkban még mindig meglepően alacsony áron keltek el a termőföldek. Míg a velünk együtt belépő 9 országgal való összevetés mellett is jelentős elmaradás jött létre a földár emelkedésének ütemében. A jóval gyengébb minőségű termőföldek Lengyelországban 6500 /ha EUR, Szlovákiában 6000 EUR/ha, és Csehországban 5300 EUR/ha körül alakult az átlagár. Magyarországon viszont a termőföld 2000 EUR/ha körül cserélt tulajdonost. Ha összevetjük a csatlakozás előtti magyar földárát a csatlakozás utánival, akkor azt láthatjuk, hogy a hazai termőföldek árboomja elmaradt a várakozástól. Míg a régi uniós tagállamok árszintje a csatlakozás előtt és után nem változott. Így például: Hollandiában egy hektár 15 000 EUR/ha, míg Franciaországban 8500 EUR hektáronkénti átlagáron kötötték az adásvételi szerződéseket.

Magyarországon 450-500 ezer forintért (kb. 2000 EUR) keltek el a legjobb minőségű (30-35 aranykorona körüli) földek. A magyar alacsony ár értékesítő tényezői közül megemlíthetjük azt, hogy a csatlakozás első évében a nem túl jövedelmező mezőgazdasági vállalkozások a közvetlen uniós agrártámogatások és ártámogatások eredményeként a vártnál kevésbé váltak nyereségesé, mivel az uniós pénzek elakadtak. Remélhető, hogy a bankok –megfelelő biztosíték ellenében– kedvezőbb hiteleket kezdenek majd nyújtani a fejlesztésekhez és a további földvásárlásokhoz. Ennek eredményeként előfordulhat, hogy legalább a velünk együtt belépő országokkal való összevetésben az árlemaradásunkat felszámoljuk majd.

KÖVETKEZTETÉSEK

- Halaszthatatlanul szükségserűvé vált, hogy az uniós közös agrárpolitikát (CAP) zavartalanul és maradéktalanul megvalósítsanak (agrártámogatások, kiszámíthatóság).
- A természeti erőforrás-gazdálkodás területén az irányítási és hatósági zavarokat minél előbb elhárítsanak szükséges.
- El kéne érniük, hogy a természeti erőforrások a gazdaságpolitikában prioritásokat élvezzenek
- Sokkal jobban és hatékonyabban kellene támogatni azokat az ágazatokat (pl. mezőgazdaság), amelyek a meglévő természetes versenyelőnyöket ki tudják használni.

FORRÁSOK

CSATH M.: Egy éve az EU-ban, Kairosz Kiadó, Bp., 2005.

HUBAI J.: Agrár-külkereskedelmünk tendenciái IV. Falukonferencia, Tanulmánykötet, MTA RKK. Pécs, 1997.

HUBAI J.: Magyarország természeti erőforrásainak külgazdasági földrajza, Natural resources of Hungary – a foreign economic geography aspect, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2001. és 2004.

HUBAI J.: Az uniós csatlakozás hatása Magyarország természetierőforrás-gazdálkodására, Impacts of the accession to the EU of Hungary as of 2004 on the natural resources management, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2006. (megjelenés alatt)

www.vki.hu

www.agrarkamara.hu

**Natural resources management in Hungary,
a member state of the EU, in 2004/2005**

Hungary became a full member of the Union on May 1, 2004. This move had an impact on the natural resources management too. Strengthening and weakening factors alike influenced its competitiveness.

This study deals with the effects of such factors on the agricultural sector.